

הערות והארות
בתורת מרן האור לציון יתקבלו במייל
a7205308@gmail.com

גליון 74
פרשת בראשית
תשפ"ז

לתרומות והנצחות
ומסירת שמות לברכה והצלחה
a7205308@gmail.com

אור מציון

השיעור השבועי
מרן הגאון רבי בן ציון אבא שאול שליט"א
בית הכנסת אוהל רחל
רחוב פולנסקי ירושלים

מורינו הגאון רבי בן ציון אבא שאול שליט"א
ראש ישיבת אור לציון ירושלים

הלכות הזכרת גשמים

אמנם בירושלמי נראה שאפשר לומר את הזכרת הגשמים בשמע קולנו, וגם רבינו יונה מזכיר דעה כזו, ולהלכה השו"ע פוסק שאי אפשר להזכיר.

הזכיר מוריד הטל במקום משיב הרוח - מחלוקת הראשונים

הראשונים הביאו מהירושלמי שאם לא אמר משיב הרוח אבל אמר מוריד הטל יצא ידי חובתו, והביאו התוס' שמחמת כן יש קהילות שנהגו לומר בכל הקיץ מוריד הטל כדי שגם אם ישכחו בחורף לומר משיב הרוח, יצאו ידי חובה מחמת הזכרת הטל. וכן פסק להלכה מרן השו"ע.

אמנם הראב"ד חולק, כי בבבלי מוכח לא כך, בדגמ' כתוב שאם לא אמר משיב הרוח חוזר, ומאידך כתוב שאם בא לומר טל יכול לומר כל ימות השנה, ואין התייחסות שאם אמר מוריד הטל בימות החורף יצא יד"ח. ולכן ראוי שלא להיכנס לספק כזה, כדי לצאת ידי שיטת הראב"ד.

הזכרת גשמים בהמשך הברכה - מחלוקת הרא"ש והראב"ה

אם לא אמר לא משיב הרוח ולא מוריד הטל בימות הגשמים (כמו שנהגים בחו"ל שלא אומרים בקיץ כלום, וכשמגיע החורף עלולים לבוא לשכחה), והמשיך בברכה וזכר קודם סיום הברכה, נחלקו הרא"ש והראב"ה, לדעת הרא"ש יכול לומר משיב הרוח ומוריד הגשם ולהמשיך היכן שאחזו, כי לדעת הרא"ש אין תקנה מחו"ל באיזה מקום בברכה צריך להזכיר את הגשם, ואפילו לכתחילה יכול להזכיר בסוף הברכה.

אמנם לדעת הראב"ה צריך לחזור, וכשאומר משיב הרוח אומר אח"כ מכלכל חיים בחסד וכו', ויש לזה אסמכתא בגמ' בב"מ (פ) (שרב חייא אמר משיב הרוח ונשב הרוח ומוריד הגשם וירד גשם וכשהגיע לתחיית המתים רגש עלמא (שכמעט התחיל תחיית המתים) הרי שסדר הברכה הוא הזכרת גשמים קודם הזכרת תחיית המתים. ובשו"ע הכריע כשיטת הרא"ש.

חידוש הבית יוסף שאם אמר מוריד הטל אינו צריך להזכיר בהמשך הברכה, וביאור דבריו

ובבית יוסף הוסיף בזה חידוש, דלפי שיטתו דהלכה כדעת הירושלמי שאם אמר מוריד הטל יצא ידי חובה, אם נזכר אפילו באמצע הברכה, אינו צריך להזכיר במקום שנמצא בו. ויש בזה שתי תמיהות, המאמר מרדכי הקשה דאמנם הזכרת גשמים אינה מעכבת אבל היא מחוייבת, שחז"ל חייבו להזכיר גשמים, וכל עוד שיכול לתקן (כי לא הזכיר שם ה') למה שלא יחזור ויתקן. ומחמת כן דחק המאמר מרדכי שלדעת השו"ע הזכרת טל היא ממש כמו הזכרת גשמים, ולכן לכתחילה אינו צריך לתקן.

מקור ההזכרה בתפילה, הטעם שמזכירים דווקא בברכת מחיה המתים

חיוב הזכרת גשמים הוא ילפותא בגמ' בתענית (ב). שנאמר "ואהבת את ה' אלקיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם", איזהו עבודה שבלב זוהי תפילה, וסמך ליה "ונתתי מטר ארצכם בעתו", הרי שצריך להזכיר את גבורות ה' שיש בירידת הגשמים, וכנראה זה הוראה של הכנעה, כי חיי האדם תלויים בגשם, וכשמודה בזה שה' הוא שמוריד הגשמים וממילא הוא תלוי ברצון ה'.

הסיבה שמזכירים בברכת תחיית המתים של "אתה גבור", ע"פ פשוטו יש לומר שהוא בכלל שאר הגבורות שמוזכרים בברכה, כי גם גשם הוא גבורה. אך בגמ' (שם) מבואר שמחמת שירידת הגשמים היא מעין תחיית המתים, מזכירים את זה בתחיית המתים, ובירושלמי שכשם שתחיית המתים (מביאה) חיים לעולם כך ירידת הגשמים חיים לעולם, והוא מביא על זה הפסוק "יחינו מימים ביום השלישי יקמנו ונחיה לפני (תחיית המתים). ונדרעה נדרפה לדעת אתיזקן כשחר נכון מוצאו ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ", הרי שירידת הגשמים נמשלה לתחיית המתים שיהיה לעתיד לבוא.

רב ניסים גאון בפירושו לברכות מוסיף על זה מהמדרש רבה (דברים ז') "בזו כתיב פתיחה ובזו כתיב פתיחה בזו כתיב יד ובזו כתיב יד בזו כתיב שירה ובזו כתיב שירה בתחיית המתים כתיב (יחזקאל לו) בפתחי את קברותיכם ובירידת גשמים כתיב יפתח ה' לך בתחיית המתים כתיב (שם) היתה עלי יד ה' ובירידת גשמים כתיב (תהלים קמה) פותח את ידך בתחיית המתים כתיב (ישעיה מב) ירונו יושבי סלע ובירידת גשמים כתיב (תהלים סה) יתרועעו אף ישירו".

הזכרת גשמים בשאר ברכות כדיעבד

דעת רוב הפוסקים שאי אפשר להזכיר גשמים בשאר ברכות אפילו כדיעבד, וגם בשמע קולנו אין זה מקומו, כי בשמע קולנו מזכירים רק בקשות ולא הזכרות, ורק מי ששכח טל ומטר בברכת השנים יכול להזכיר בשמע קולנו כי זה בקשה [וחידוש מצינו במשנ"ב שמי ששכח אתה חוננתנו יכול לאומרה בשמע קולנו, ויכול לסמוך על זה להבדלה אם אין לו יין, ויש בזה ב' חידושים, א' שהתפילה של אתה חוננתנו כוללת גם שבח וגם בקשה ומהיכ"ת להחשיב את את הבקשה לעיקר שיהיה אפשר להזכירה בשומע תפילה, ב' שעיקר ההבדלה של אתה חוננתנו היא השבח שה' מבדיל בין קודש לחול].

אך קשה ביותר מזה, דהרי השו"ע עצמו פוסק כמו הרא"ש שלא תיקנו מקום בתוך הברכה בהזכרת גשמים, ואיזה מקום יש לפטור אותו אם לא הזכיר גשם, הרי הוא עדיין בתוך מקום חיובו.

ובדברי יעקב (להגר"י עדס שליט"א) ביאר שדברי הב"י אמורים רק לשיטת הראב"ה, ובאמת לשיטת הרא"ש צריך להזכיר כשנוכח בתוך הברכה, וכך גם מדויק בשו"ע שלא הביא את דבריו בב"י, כי למעשה הוא פוסק כהרא"ש.

חידוש הראב"ה שאפשר להזכיר לאחר חתימת הברכה

אם לא הזכיר כלום ונוכח לאחר חתימת הברכה של מחיה המתים, הבית יוסף מביא בזה מחלוקת בין הראב"ה לרבינו יונה לגבי כל ההזכרות, לדעת הראב"ה כל שלא התחיל את הברכה הקודמת אפילו לאחר כדי דיבור, נחשב שנמצא בתוך הברכה, וממילא יכול להזכיר משיב הרוח במקומו וממשיך באתה קדוש.

ההוכחה של הראב"ה זה מהגמ' לגבי ברכת המזון, שאם שכח לומר רצה ונוכח לאחר בונה ירושלים קודם שהתחיל בברכה רביעית, יכול לומר במקום ברכה חדשה "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ה' מקדש השבת", והיינו משום שכל עוד ולא התחיל בברכה הבאה נחשב שהוא אוזן בברכה הקודמת.

אך רבינו יונה חולק, ויש לו הוכחה מגמ' מפורשת, בגמ' בברכות (כט:): "טעה ולא הזכיר של ראש חדש בעבודה - חוזר לעבודה, נזכר בהודאה - חוזר לעבודה, בשים שלום - חוזר לעבודה, ואם סיים - חוזר לראש", ומה הפירוש שלא אמר בעבודה חוזר לעבודה, הרי אם נזכר קודם סיום הברכה לא חוזר לראש, בהכרח שהכוונה שנוכח לאחר סיום הברכה, ואפ"ה מבואר שצריך לחזור לראש הברכה.

ואמנם אין מזה קושיה על הראב"ה, כי הרבה ראשונים לא גורסים את הקטע הראשון של נזכר בעבודה חוזר לעבודה (יעו' במדורת עוז והדר). ולכן מרן הב"י פסק כהראב"ה, כי לדבריו יש ראייה מפורשת מגמ'. [אך המשנ"ב הביא הרבה ראשונים שפסקו לא כמו הראב"ה, וגם החזו"א האריך להוכיח כרבינו יונה].

אך מבואר בבית יוסף שהוא פוסק כהראב"ה רק לגבי הזכרה שמעכבת, שאז שייך לומר שלא סיים את הברכה כיון שהוא חייב להזכיר בה דבר שהוא לעיכובא, אך אם שכח הזכרה שאינה מעכבת כגון על הניסים אינו יכול לאומרה לאחר חיתום הברכה כיון שכבר נסיימה הברכה וזה הפסק.

הכרעת רבינו האור לציון זללה"ה כנגד הבן איש חי בנוכח לאחר חתימתה שאמר רק מוריד הטל

אם אמר מוריד הטל ולא אמר משיב הרוח ונוכח לאחר חתימת הברכה, כתב בבן איש חי (פרשת בשלח הלכה טז) שיזכיר במקומו משיב הרוח (אפילו שאין ההזכרה מעכבת), אך הכה"ח השמיט ולא הזכיר את דברי הבן איש חי, וכידוע שכל מקום שחולק על הבן איש חי אינו מזכיר כלל את דעתו (כי היה תלמידו ונהג בו בדרך ארץ), וגם מרן רבינו האור לציון זללה"ה בהוראה שנמסרה בע"פ פסק שלא לומר שם משיב הרוח, וכן בסידור של הגר"מ אליהו זצ"ל פסק שלא כהבן איש חי.

ויסוד סברתם של רבותינו הוא משום דברי השו"ע, שמשיב הרוח היא הזכרה שאינה מעכבת, ולכן סברו שאין מקום לאומרה לאחר חתימת הברכה, והבן איש חי חשש לדעת הראב"ד שמשיב הרוח היא הזכרה מעכבת (כי בסוגיא מאוד נראה כדברי הראב"ד), ולכן אף שתמיד הלכו אחר פסקי הבן איש חי, כאן נטו מדבריו מחמת פסק השו"ע.

קושיית הקה"י על הב"י הנ"ל מההוכחה של הראב"ה, ויישוב לזה אמנם יש לדון בזה, דהרי המקור של הראב"ה שאפשר להזכיר את

ההזכרה לאחר החתימה, היא מהגמ' לגבי יעלה ויבוא בראשי חדשים בברכת המזון, אפילו שיעלה ויבוא בברכת המזון אינה הזכרה מעכבת, הרי שאפילו בהזכרה מעכבת אפשר להשלים, וכן הקשה הקהילות יעקב (ברכות סי' יח) על השו"ע.

ונראה ליישב, שההזכרה בברכת המזון הרי נתייחדה שיש לה ברכה מיוחדת, ואם זה היה ממש המשך לברכה, למה צריכים לזה ברכה בפני עצמה. ובהכרח הביאור, כי הנה אם שכח יעלה ויבוא וסיים תפילתו צריך לחזור לראש ולא לרצה, כי כבר סיים תפילתו, ומעתה גם בבונה ירושלים הרי כבר נגמר ברכת המזון מדאורייתא ואין זה כסתם סיום ברכה אלא סיים את כל ברכת המזון ואיך שייך להשלים.

ולזה תיקנו חז"ל שיוכל לברך ברכה נוספת בתוך המסגרת של ברכת המזון, כי הברכת המזון עדיין דורשת הזכרה של ר"ח, ועדיין אם זה לא היה נחשב לאמצע הברכה לא היה מועיל התקנה וזה שהוכיח הראב"ה, אך למעשה זה תקנה חדשה שיכול לברך כזו ברכה. ומעתה י"ל שבברכת המזון אפשר לברך גם בהזכרה שאינה מעכבת, כי זה תקנה מיוחדת של חז"ל שיכול לברך עוד ברכה, אך בתפילה רק הזכרה מעכבת יכול לומר לאחר סיום הברכה.

קושיה על היישוב הנ"ל מדברי השו"ע גופיה

והנה בגמ' בברכות (מט.) יש ספק כשטעה ולא הזכיר יעלה ויבוא בר"ח בברכה מ"ז, ומברך קודם הטוב והמטיב האם חותם או לא חותם, וכתב הרא"ש שכיון שזה ספק מסתמא זה כמו כל הברכות הללו שזה עם חתימה, אמנם הרי"ף ושאר ראשונים כתבו שמספק אינו חותם. אך עדיין יש להסתפק אם תחילת הברכה הוא מזכיר עם שם ה' או בלא שם ה', והלבוש והפר"ח כתבו שיש להזכיר עם ה' כי ספק הגמ' הוא רק לגבי החתימה, אך השו"ע פסק שיש לאומרו בלא שם אפילו בתחילה.

ולכאורה יש לתמוה, כי הרי הזכרה זו היא הזכרה שאינה מעכבת, וא"כ אנו מוכרחים לדברינו שבברכת המזון כשתיקנו מטבע ברכה, אך לדברי השו"ע שאומר בלא הזכרת שם ה' כלל, הרי שאפילו בלא ברכה יכול להשלים, וחוזר תמיתה הקה"י על השו"ע. (ואולי זה גם אחד הטעמים של הבן איש חי שסבר שהוכחת הראב"ה היא גם באופן זה).

הכרעת רבינו האור לציון זללה"ה בהזכרת ותן טל ומטר לאחר חתימה כשיכול לומר בשומע תפילה

לגבי הזכרת "ותן טל ומטר" כששכח ונוכח לאחר חתימת ברכת השנים, לדעת הראב"ה מזכירו במקומו, אפילו שיכול לתקן בשמע קולנו, כי המקום הנכון של ההזכרה הוא בברכת השנים, ורק בדיעבד מזכירו בשמע קולנו. אמנם לדעת רבינו יונה אי אפשר לומר לאחר חתימה, ולכן הכריע רבינו האור לציון זללה"ה שאם הוא בטוח בדעתו שזכור בשמע קולנו, שלא יאמר בחתימת הברכה כדי לצאת שיטת החולקים על הראב"ה, כי הזכרה בשמע קולנו היא בודאי מועילה.

ולכאורה גם אם הוא מפקפק שישכח, יוכל לומר מיד לאחר החתימה, וכשיבוא לשמע קולנו יזכיר שוב בשמע קולנו לצאת ידי חובת כל השיטות, ומסברא נראה שאין לומר בזה שהתברר למפרע שההזכרה שאמר לאחר ברכ' עלינו היא מיותרת, כי הרי היה חייב אז להזכיר לדעת הראב"ה, ומה שמזכיר פעמיים אין שום חסרון, ואפילו לכתחילה אפשר לעשות כן. אך האור לציון לא הזכיר אפשרות זו, וצ"ע למעשה.

[בביאור סברת הרב שליט"א יש להוסיף, דזה תקנה לכל השיטות, שאף לרבינו יונה מה שהזכיר לאחר ברכת השנים אין זה הפסק בתפילה, דאמנם על מי ששח במזיד באמצע התפילה דעת השו"ע (קיד, ז) שזה הפסק וצריך לחזור לראש התפילה (ועי' במשנ"ב סו"ס ק"ד שלא הכריע בזה), כאן יש להחשיבו כהפסק בשוגג שמפורש בשו"ע (שם) שאינו

צריך לחזור, כי האמירה שאמר היא כדי לצאת ידי שיטת הראב"ה, ואין כאן מזיד להפסיק בתפילה. והסכים לסברא זו מורנו הרב שליט"א.

תשובת הגר"ח קנייבסקי זצ"ל אם אפשר לקלקל לדעת הראב"ה

פעם נסתפקתי אם בימות החמה בברכה הזכיר כדין, ולאחר סיום הברכה הזכיר ותן טל ומטר לברכה, אם לדעת הראב"ה זה מועיל לקלקל את הברכה. ושלחתי מכתב להגר"ח קנייבסקי זללה"ה, והשיב לי בכתב ידו שאינו מקלקל ויצא ידי חובה. וסברתו ברורה, כמו שנתבאר, דהרי השו"ע סובר שרק הזכרה מעכבת יכול להזכיר לאחר סיום הברכה, כי רק אם יש הזכרה ששכח הברכה עדיין דורשת אותו, וגם אם סיים את הברכה נחשב שעדיין נמצא בתוך הברכה, אך בסתמא הברכה נגמרת מיד בסיום הברכה, ואינו יכול לקלקל בשום אופן.

אם שמע קדושה אינו מפסיק לאחר החתימה, שמיעת הבדלה באמצע שמונה עשרה

לדעת הראב"ה אם קודם שמתקן לאחר סיום הברכה שמע קדושה מהש"ץ, נראה דאין זה מחשיב שכבר סיים את הברכה, כי השמיעה אינה נחשבת לדיבור כי א"כ היה אסור להפסיק, ולכן יכול לאחר ששמע קדושה לומר ותן טל ומטר כדעת הראב"ה.

הגר"ח קנייבסקי זצ"ל ועוד מפוסקי דורנו חידשו, שמי ששמע הבדלה בתוך שמונה עשרה יצא ידי חובתו ואין זה נחשב הפסק בתפילה, וזה מרפסן איגרי, כי אם זה נחשב שיצא ידי חובתו בהכרח זה מדין שומע כעונה, וא"כ למה שלא ייחשב כהפסק בתפילה. וכנראה למד את זה ממה שאפשר לשמוע קדושה בשמונה עשרה, אך יש לחלק, כי קדושה אין צריך לשמיעה של שומע כעונה, אלא עצם השמיעה מצטרפת אותו לאמירת הקדושה, אך הבדלה זה חיוב ומוכרחים להגיע לשומע כעונה. ולכן יש להקפיד שלא לשמוע הבדלה בשומ"ע, גם אם אח"כ יהיה לו קשה להשיג, כי זה מעשה של הפסק בתפילה.

[א.ה. כבר מביאים דבר זה מהחזו"א (שלמי תודה פורים עמוד קפט), ובכל דברי הפוסקים נראה שלמדו שגם בקדושה זה שומע כעונה ממש, ולא סתם שמיעה, ואמנם מובא מהחזו"א שלכתחילה לא לשמוע, דבקדושה אם לא ישמע יפסיד כי יש לו עכשיו חיוב להצטרף לעונים מדין הבו גודל לאלקינו התירו לו להפסיק, אך הבדלה יוכל לשמוע אח"כ לא התירו לו. וכמו שבקדושה אם שמע אינו הפסק כי אינו דיבור ממש, כך בהבדלה בדיעבד יצא יד"ח].

דברי חיזוק ההכרח של תפילה

האבות, לא היו יוצאים. זה היה גם הטרגדיא של ארץ ישראל, הרי הקב"ה נשבע להם שיכנסו לאר"י, אך הם לא רצו להיכנס. כשהקב"ה נותן לאדם אפשרות להתעלות לדרגא רוחנית זה טרגדיא שאין למעלה ממנה, כי מי יודע מתי יוכל שוב להגיע לזה.

אנחנו יודעים שיש באר"י שמירה גדולה, פה היה אברהם פה היה יצחק, כאן הם עבדו את הקב"ה, והקב"ה סידר את הבריאה שאנשים יכולים ללמוד יומם ולילה, מה שלא היה בדורות קודמים, זה שמירה גדולה, אך הקב"ה צריך את התפילה שלנו, בלא התפילה זה לא יעבוד.

צריך להתפלל על השמירה של עם ישראל גם ברוחני וגם בגשמי, הרשעים כים נגרם, כל הזמן הם עובדים בשתי המישורים, והתפילה שלנו היא זאת שמורידה את השפע שבין כך היה אמור לרדת לעולם.

וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח, כי לא המטיר ה' אלוקים על הארץ, ואדם אין לעבוד את האדמה. אומר רש"י, ואדם אין, לא היה עדיין אדם שהיה מכיר בטובתן של גשמים, לכן לא ירד גשם. כדי שירד גשם צריך אדם שיכיר בטובתו של גשמים וע"י תפילתו ירדו גשמים.

באמת תחילת ההזכרה של גשם היא בשמיני עצרת אפילו שאדם הראשון כבר נוצר בר"ה, כי מבואר בספה"ק שאדם הראשון מיד כשנוצר התפלל וירדו גשמים, אך כיון שחטא והיה דין ואח"כ עוד חיתום, כל מה שנפעל ע"י התפילה של אדם הראשון היה צריך לחכות עד שמיני עצרת. זאת אומרת שההכרה של האדם בזה שהקב"ה פועל את הדברים, היא זאת שבאמת פעולת, כך העולם נברא, שהדברים נפעלים רק ע"י תפילה. הרמב"ם כותב שאם בני ישראל לא היו צועקים, אפילו שהיה ברית עם

